

УСПІШНА ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ВИКЛАДАЧА-ПОЧАТКІВЦЯ — ОСНОВА ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ

О. В. Бунчук

ст. викладач кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Увагу фахівців привертає проблематика, пов'язана з адаптаційними ресурсами людини як суб'єкта діяльності, спілкування і пізнання. Зародившись в лоні природничо-наукового знання — біології, в рамках якої давно робилися спроби вивчення процесів взаємодії організму і навколишнього середовища, проблема адаптації розширилася на області гуманітарних і соціальних наук, збагатившись при цьому їх ідеями, набула нового змісту і значення. Питання адаптації актуальне в контексті тих інтенсивних трансформацій, які визнає сучасне суспільство. Нестабільність і непередбачуваність соціальних процесів пред'являють підвищені вимоги до особистості, якій доводиться враховувати об'єктивно зумовлені соціальні вимоги, тобто змінюватися і зберігати при цьому власні внутрішні установки і переконання, іншими словами, залишатися у відносній рівновазі.

Система професійної освіти нерозривно пов'язана з суспільним устроєм, соціально-економічним і політичним станом в країні. Входження вітчизняної освіти в європейський освітній простір супроводжується процесами: гуманізації — переорієнтації на особистість з метою її захисту в ринкових умовах; демократизації — стрімкого розвитку як умови майбутнього стійкого розвитку країни; диверсифікації; інформатизації — за допомогою забезпечення установ інформаційними засобами, продукцією і технологіями з метою вдосконалення механізмів управління освітою; інтеграції науки і освіти; неперервності професійного зростання фахівців, що дозволяє створювати кадрові ресурси і здійснювати модернізацію сфери праці.

Збільшується кількість молодих людей, які прагнуть отримати сьогодні саме вищу освіту, тому що пов'язують з цим надії на успішну кар'єру. Однак, сучасний розвиток нашого суспільства підвищує вимоги до адаптаційних ресурсів людини XXI століття. Успіхи сучасної освіти визначаються не тільки тим, чому навчиться людина і які її знання, вміння і навички. Важливо, наскільки вона самостійна в інформаційному просторі, як швидко адаптується і вибирає те, що їй дійсно підходить і в чому вона зможе досягти професійних успіхів. Професійна адаптація — одна з передумов успішної діяльності, а в перспективі — і інтелектуально-духовного розвитку особистості педагога.

Педагогічним вузам, які здійснюють підготовку молоді в умовах соціально-економічних реформ, необхідно враховувати події, які відбуваються у суспільстві, зміну ціннісних установок, переконань, відносин, що, в першу чергу, повинно відображатись в спеціальних освітніх програмах з адаптації випускників педагогічних вузів до сучасного ринку праці, спрямованих на те, щоб молоді люди за допомогою різних видів діяльності в конкретній трудовій сфері могли набути навичок самостійності у прийнятті рішень в умовах вибору. Дослідження проблеми професійної адаптації викладачів-початківців педагогічного вузу — надзвичайно важливий аспект. Адже, вивчення досвіду професійної адаптації, стану ринку праці, проблеми запотребованості випускників педагогічного вузу дозволили виявити протиріччя між вимогами, які висуває ринок праці до випускників, і готовності педагогічних вузів до формування професійної адаптації у майбутніх спеціалістів.

У процесі адаптації особистості, що потрапила в нові для себе відносини, під впливом нових обставин поступово перебудовуються деякі шари психіки, поведінка, змінюються погляди, світогляд, установки, ціннісні орієнтації. Цей процес протікає повільно, але чимала частина населення нашої країни відчуває дискомфорт, не зумівши швидко адаптуватися до ринкових відносин.

На даний час змінюється характері умови праці, з'являються нові вимоги до фахівців. Стара концепція «одна робота на все життя» не відповідає сучасним умовам. Все більш актуальним є новий підхід: «Навчання протягом усього життя». У той же час значно зросли вимоги до професійної мобільності фахівців. Тому що більшості з них, можливо, доведеться неодноразово змінювати сферу професійної діяльності. Сама ймовірність такого припущення вимагає від людини формування потреб і здібностей, які в сукупності представляють психологічну готовність до можливої втрати роботи, перекваліфікації, пошуку нового місця на ринку праці, неможливості відразу після закінчення вузу отримати першу в житті роботу тощо. Отже, професійна адаптація розглядається як особливий етап життєвого шляху молодої людини, що співпадає за часом із отриманням освіти і початком самостійної професійної діяльності. Під професійною адаптацією ми розуміємо процес пристосування індивіда до ринкових відносин, під впливом яких поступово перебудовується його психіка, поведінка, змінюються погляди, світогляд, ціннісні орієнтації. Узагальнюючий фактичний показник адаптації — успішне проходження співбесіди з роботодавцем і працевлаштування. До показників професійної адаптації випускників відносяться: задоволеність вибором спеціальності, ЗВО; чітке уявлення про соціальний статус, пов'язаний з вибором професії, а також про можливість працевлаштування після закінчення ЗВО.

Динаміка працевлаштування випускників Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, процес їх адаптації свідчать, що адаптаційний процес обумовлений не тільки глибокою трансформацією всього суспільства, радикальною зміною форм власності, становленням і розвитком

ринкових відносин, але і високим ступенем нестабільності самого середовища, темпи зміни якого не співвідносяться з адаптаційними можливостями людини. У випускника ЗВО сьогодні немає формального права на працю. Виходячи з цього, мета сучасного педагогічного вузу — сприяти формуванню стратегії професійного розвитку і адекватної поведінки особистості на ринку праці. У сьогоднішніх випускників з'являється потреба обговорити проблему свого самовизначення, усунути дискомфорт, пов'язаний з ним. Тому ми розглядаємо можливі причини формування адаптивної стратегії поведінки на ринку праці.

Низький рівень розвитку мотиваційної сфери і навичок цілепокладання, вузький спектр мотивів професійної діяльності, цей факт — чи не основне джерело формування адаптивної поведінки на ринку праці. Щоб розвиватися, необхідно знати, в якому напрямку рухатися. Доволі часто в уявленнях молодих людей, що шукають роботу, поняття «гарна робота» є синонімом словосполучення «високий заробіток». При цьому втрачаються інші смисли професійної діяльності: суспільна значущість, можливість творчості, самовираження, самореалізація, набуття соціальної ідентичності та ін. Тому необхідно почати з діагностики мотиваційної сфери кар'єрних орієнтацій з подальшим обговоренням результатів, пошуком нових смислів професійної діяльності. Найчастіше людина, що опинилася перед необхідністю вибору місця навчання або роботи, просто не знає, з чого вибирати, де можна застосувати свої здібності і професійні вміння і де можна отримати відсутні знання і навички. В такому випадку необхідно надати інформаційну підтримку, розширити уявлення молодих людей про сучасну ситуацію на ринку праці. Якщо життєва ситуація, пов'язана з вибором, зустрічається в житті людини вперше, то вона може не знати, як вибирати, на що орієнтуватися в процесі самовизначення. Відсутність орієнтирів призводить до стихійного вибору, коли людина спирається лише на наявні чинники і особистий досвід. Йдеться про ситуацію, коли людина знає про те, що існує велика кількість можливостей знайти себе, реалізуватися у професійній діяльності, але при цьому вона схильна сумніватися, що саме у неї це вийде. В даному випадку необхідно розкрити сильні сторони особистості, надати емоційну і когнітивну підтримку.

Ригідність, нездатність бачити різні можливості, що надаються ринком праці, на відміну від першого випадку, коли суб'єкту просто не вистачає потрібної інформації, в цій ситуації людина не в змозі проаналізувати свої можливості, свій потенціал, співвіднести з собою отриману інформацію про ринок праці. Головна мета в такій ситуації — сприяти активному самопізнанню особистості. У цьому випадку необхідно виявити і обговорити індивідуальні особливості, схильності і прагнення особистості. До них ми відносимо матеріальні труднощі, просторову віддаленість, необхідність вибирати «з того, що є», а не «з того, що хочеться». У даній ситуації завдання полягає в чіткому, покроковому плануванні побудови професійної кар'єри «від малого до більшого», визначенні ближньої і дальньої життєвої перспектив.

Перед системою вищої професійної освіти в Україні постає складна задача, яка полягає не тільки в тому, щоб повноправним партнером увійти до європейського та світового освітнього простору, але і зберегти престижність національної системи освіти.

Закономірності розвитку професійно-освітнього простору визначають особливості характеру адаптаційної поведінки ЗВО (розширення асортименту освітніх послуг, способи залучення платоспроможних клієнтів, можливості обліку попередніх етапів і рівнів підготовки, відкритість і гнучкість використовуваних в ЗВО програм і навчальних планів, і т. д.). Результат адаптаційної поведінки ЗВО — професійна підготовка випускника, адаптованого до ринку праці. Таким чином, облік регіональних особливостей підготовки спеціалістів з вищою освітою, безсумнівно, дуже впливає на конкурентоспроможність випускників ЗВО. У житті особистість виступає то суб'єктом спілкування, то суб'єктом діяльності, будучи при цьому суб'єктом свого життя, що об'єднує в єдине ціле власну життєву практику, світогляд, відносини. Стратегія життя — це інтегральна характеристика: це стратегія пошуку, обґрунтування і реалізації своєї особистості в житті шляхом співвіднесення життєвих вимог з особистісною активністю, її цінностями і способом самоствердження. Неможливо навчитися правильно мислити, розподіляти час, спілкуватися, тим більше правильно діяти, якщо всі ці життєві процеси не пов'язані особистістю в єдину життєву стратегію, де, окрім основної життєвої мети, виділяють і спосіб її досягнення. Питання про те, як прожити своє життя, аж ніяк не пусте, але пошук кінцевого, «логічного» сенсу в ньому не завжди дає відповідь на це питання. Відповідь на нього може дати сам процес життя і по тому, як він організований особистістю, і по тому, чим він наповнений.

Під життєвою стратегією ми розуміємо вибір перспективи розвитку і проходження свого життєвого шляху, який реалізується через індивідуальну траєкторію, направлену на благополуччя, успіх і самореалізацію.

Проблема пошуку сенсу життя актуальна не тільки для молоді, яка знаходиться в ситуації життєвого самовизначення, але і для дорослої людини, особливо в кризових ситуаціях, пов'язаних з втратою можливості реалізувати життєвий задум в результаті тих чи інших подій. Стан, в якому знаходиться при цьому людина, характеризується психологами як життєва або особистісна криза: криза мотиваційно-цільової сторони життєвої діяльності «для чого жити далі?» і криза смислової сторони діяльності «навіщо жити далі?».

Отже, від пошуку і здобуття окремою особистістю сенсу життя залежить її наповненість, емоційна насиченість, задоволеність ним, а отже, якість і результативність життя як індивіда, так і суспільства, його духовна культура. Особливого значення набуває цей процес в життєдіяльності вчителя. Якщо виховувати — це вчити життя, допо-

магати підростаючій людині знайти свій сенс життя, самовизначитися в ньому, то вчитель не може, не має права сам жити стихійно, не усвідомлюючи вічних питань: «У чому сенс мого життя? До чого я прагну і як реалізую свої цілі? Чи вільний я сам у виборі свого шляху в житті? Яка міра відповідальності перед іншими і самим собою?»

Таким чином, мова йде про готовність педагога до стратегічного і тактичного планування свого життя та діяльності. Сучасне суспільство вимагає осмисленого вибору і побудови свого життєвого і професійного шляху, незважаючи на умови невизначеності завтрашнього дня. Разом з тим, життєва перспектива особистості відображає не тільки її здатність прогнозувати і планувати своє життя, але і відображає ступінь її задоволеності теперішнім. Причому задоволеність теперішнім багато в чому залежить від відповідності майбутнім прагненням, перспективам і планам особистості, ступеня ідеальності і реальності цих планів, готовності і здатності до їх реалізації. Особливе значення для професійно-особистісного самовизначення вчителя набуває не тільки наявність життєвих смислів і тимчасової перспективи, але і наскільки представлені в них професійно значущі життєві цілі та плани. У пошуку і набутті педагогом сенсу життя вирішальну роль грає його професійно-особистісна перспектива, яка об'єднує в собі професійні і життєві цінності, цілі і плани. В основу цього визначення покладено поняття «особистісні професійні плани» і «особистісна професійна перспектива». Професійно-особистісна перспектива включає в себе життєві цілі, що визначають характер і спрямованість професійних цілей і планів. У той же час ці цілі і плани конкретизують життєво-ціннісні переваги, так як особистість вибирає з ієрархії цінностей ті, які найбільш тісно пов'язані з її домінуючими потребами. Тому невідповідність цілей і планів життєвим цінностям, як правило, дозволяють судити про те, наскільки декларовані цінності відповідають справжньому змісту життя людини, а відсутність чітко усвідомлених професійних цілей і невизначеність планів відображають нестійкий характер цих цінностей, їх слабку регулятивну роль і професійну спрямованість.

Література

1. Георгиевский А. Б. Эволюция адаптаций (историко-методологическое исследование). Л. : Наука, 1989. 189 с.
2. Грибок О. П. Основні тенденції та умови успішної адаптації викладача-початківця до навчально-виховного процесу вищого навчального закладу // Збірн. наук. пр. Військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2014. Вип 45 (30). С. 173–177.
3. Дробінська З. Професійна адаптація та психолого-педагогічний супровід молодих фахівців // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2013. Вип. 46. С. 183–186.
4. Дружилов С. А. Индивидуальный ресурс человека как основа становления профессионализма : монография. Воронеж : Научная книга, 2010. 260 с.
5. Дьяченко М. И., Кандибович Л. А. , Кандибович С. Л. Психология высшей школы : учебное пособие. Минск. : Харвест, 2006. 416 с.
6. Залучення до педагогічної професії: практика, концепції, нові структури / С. М. Годнік, І. Ф. Бережна та ін.; під ред. С. М. Годніка. Воронеж, 1992.
7. Злоцкий Р. Потрібен фахівець новоготипу // ВВШ 1992. № 2. С. 25–28.
8. Зубок Ю. А. Соціальна інтеграція молоді в умовах нестабільного суспільства. М. : Соціум, 1998.
9. Иванец Н. В. Профессиональное становление начинающих преподавателей ВУЗа : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Кемерово, 2005. 202 с.
10. Карамушка Л. М. Психология освітнього менеджменту: навч. посібник. К.: Либідь, 2004. 424 с.
11. Климов Е. А. Психология профессионализма. М., 1996. 400 с.
12. Коляско Т. Діяльність керівників шкіл щодо сприяння успішній адаптації молодих педагогів до професійної діяльності // Практика управління закладом освіти. 2009. № 10. С. 29–38.
13. Либин А. В., Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М. : Смысл; Изд. Центр «Академия», 2004. 527 с.
14. Лісова Н. І. Розвиток психолого-педагогічної компетентності молодих учителів у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2005. 249 с.
15. Маркова Л. Н. Теоретические основы развития индивидуального стиля педагогической деятельности преподавателей высшей школы : дис. ... Белгород, 2000. 450 с.
16. Маслов Е. В., Шеметов П. В. Управление персоналом предприятия : учебное пособие. М. : ИНФРА-М, 1999. 312 с.
17. Викладач вищої школи: психолого-педагогічні основи підготовки / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко; за заг. ред. О. Г. Мороза. К. : НПУ, 2006. 206 с.
18. Мороз О. Г. Професійна адаптація молодого вчителя: навчальний посібник. К.: КДШ ім. О. М. Горького, 1980. 96 с.
19. Нікітіна М. М., Кислинская Н. В. Введення в педагогічну діяльність // Теорія і практика: навчання. сел. для студ. вищ. пед. закладів. М. : Видавничий центр «Академія», 2004.
20. Ніколаєнко С. Проблема професійної адаптації викладача-початківця до роботи у вищому навчальному закладі // Світогляд — Філософія — Релігія: збірник наукових праць. 2014. Вип. 5. С. 22–32.

21. Облес І. І. Концептуальні засади дослідження особливостей професійної адаптації викладача вищого навчального закладу. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7653/97/>
22. Підласий І. П. Педагогіка : підручник. М. : Вища освіта, 2007.
23. Роджерс К. Р. Погляд на психотерапію. Становлення людини. М. : Прогрес, 1994. 480 с.
24. Старостін Т. В. Вузи на ринку освітніх послуг //Соціол. дослідні. 2003. № 4., С. 121–126.
25. Тализіна Н. Ф. Управління процесом засвоєння знань. М.: Изд-во МГУ, 1984. 344 с.
26. Технологии подготовки специалистов в педагогическом университете : монография / З. Р. Аглеева, О. П. Голяндин, В. В. Гурилева и др.; под ред. проф. В. А. Пятина. — Астрахань : Изд-во Астраханського гос. пед. ун-та, 1999.